

SEĆANJA BOŽE ŠVARCA

Postoje mnoge lepše i vedrije teme o kojima bih danas radije razgovarao sa vama. Medjutim, smatram da je nažalost još i danas potrebno govoriti o koncentracionim logorima da se ne bi zaboravile te strahote i da naša omladina o tome nešto čuje od očevidaca tih strahota.

Uvek kad govorim o logorima osećam moralnu obavezu da prvo spomenem jednu grupu od oko sto sedamdeset omladinaca Jevreja iz Zagreba, jer sam ja jedan od trojice preživelih iz te grupe.

Mi smo bili uhapšeni 27. maja 1941. godine u Zagrebu. Mislim da je to bilo jedno od prvih masovnih hapšenja. Ta grupa je odvedena u logor "Danicu" u Koprivnici. To su sve bili omladinci između osamnaeste i dvadesetprve godine. Među njima je bilo i mnogo skojevaca. To je bila u svakom pogledu jedna kompaktna i uzorna grupa koja je u Koprivnici radila na zatrpavanju protivtenkovskih rovova. Već tamo su počele sve teškoće logora, medjutim, još uvek donekle podnošljive, jer je u to vreme Jevrejska opština iz Zagreba imala neke mogućnosti da nas snabdeva hranom. Vrlo brzo je taj logor likvidiran i mi smo transportovani preko Gospića na Jadovno. Jadovno se nalazi na vrhu Velebita. To je ustvari bila jedna vrtčača bez ikakvih baraka ili tome sl. Jedino je bila opasana bodljikavom žicom i stražarima podignutim na stubove, gde su se nalazila mitraljeska gnezda. U tom logoru, osim nas sto sedamdeset, bilo je još jedno dve do tri stotine Jevreja iz Zagreba i oko dve do tri hiljade Srba, zagrebačkih intelektualaca. Iz tog logora svi su pobijeni. Pukim slučajem ostalo je živih svega nas deset zato što smo za vreme likvidacije tog logora čistili ulice Gospića. Prema tome, dok smo nas deseterica radili kao smetlari u Gospiću, oko tri hiljade ljudi likvidirano je na Jadovnu na taj način što su ih sve doveli do jedne duboke jame i lupali maljem po glavi bacajući ih u tu vrtčaču. Kasnije su tu vrtčaču zabetonirali. Tako je nastala jedinstvena i po zlu poznata grobnica.

Nas deseterica ostali smo kraće vreme u Gospiću čisteći ulice, a onda su nas prebacili u logor zvan "Ovčara". To ime je taj logor dobio po tome što je do našeg dolaska stvarno bila ovčara. Tu smo se sastali sa pre-

živelima iz logora sa otoka Slano i bili svi skupa transportovani iz Gospića preko Jastrebarskog za Jasenovac. Od nas desetorice dvojica su imala sreću što su slučajno bila povredjena pri radu u Gospiću i smeštena u bolnicu. Kada su se ustaše povlačile pred Italijanima iz Gospića i kada je naš logor premešten za Jasenovac mi smo "zaboravili" tu dvojicu naših drugova i tako su se oni našli na slobodi. Jedan od te dvojice danas je lekar u Izraelu, a drugi u Zagrebu. Put kroz ostale logore preživeo sam jedino ja. Ostalih sedmoro iz te naše grupe stradalo je u Jasenovcu i Staroj Gradiški.

Naš odlazak iz Gospića za Jastrebarsko i iz Jastrebarskog za Jasenovac bio je negde krajem avgusta ili početkom septembra 1941. godine. Mi smo stigli u Jasenovac u vreme kada se on tek počeo formirati kao logor. U to vreme on je još bio kao neko sabiralište. U početku je i Jasenovac bio "radni" logor dok je Krapje bio koncentracioni logor. Krajem 1941. godine Jasenovac je bio već oformljen kao koncentracioni logor sa svim svojim strahotama i užasima. Svakodnevno su dolazili novi i novi transporti iz svih krajeva naše zemlje, ali brojno stanje je uvek bilo isto! Shodno tome, krajem 1941. godine, one strašne zime, likvidirano je Krapje kao logor, na način koji je mogao samo da se rodi u glavama monstruoznih ustaških ubica. U Krapju je u to vreme bilo oko četiri-pet hiljada zatočenika. Jedne noći dat je znak za uzburu. Svi zatočenici morali su najhitnije da istrče u "zbor". I kad su se počeli skupljati na mestima odredjenim za zborište, ustaše su ih iz mitraljeskih gnezda počele da kose. Tu je odmah pobijeno oko polovine od ukupnog broja zatočenih. Preostalima je naredjeno da skinu cipele i da se postroje. Tada je počela najkrvavija trka, jer je stroju naredjeno da trčecim korakom krene ka Jasenovcu koji je bio udaljen oko dvanaest kilometara. Rečeno je da se ne smeju koristiti mostovi i da će svaki onaj koji bude zadnji u stroju biti ubijen. Sada možete zamisliti kako je to izgledalo kada su bos i izgladneli ljudi trčali svoju trku života na hladnoći od oko -15°C . Od dve-tri hiljade ljudi u Jasenovac je stiglo svega tri-četiri stotine mrtvih umornih i prozebljih nogu. Međjutim, te strahote nisu prestale ni u Jasenovcu, jer su ti jadni ljudi ostatak noći morali da provedu pod vedrim nebom jasenovačkog kruga. Prema tome, i od te grupe te noći se smrznla dobra polovina. Nas stare logoraše koji smo već ranije bili u Jasenovcu, natjerali su rano u zoru pre svitanja da kolima idemo da skupljamo leševe i snegom da čistimo krvave mrlje sa puta, kako bi se taj masakr sakrio od tamošnjih seljaka.

Ja sam u to vreme radio kao električar na nekim agregatima na Savi. Toga jutra kada sam izašao na obalu Save video sam te leševe naslagane. To je bila jedna gomila ljudskih tela duga najmanje osamdeset metara, visoka

1,5 metar, gde su leševi bili poslagani kao cepanice drva. Jasno, u toj gomili svi još nisu bili sasvim mrtvi. Medjutim, oni su bili u toj gomili i čekali transport u jame na drugoj obali Save. Ustaše koje su se šetale uz te mrtvace vadile su im zlatne zube, ili ako su primetile da još neko diše vadile su im nožem srce. Tih strahota bilo je toliko da bi se o njima moglo mnogo duže pričati nego što mi danas za to imamo vremena.

Krajem 1941. godine premešten sam iz Jasenovca u kaznionu u Staroj Gradiški. To je bilo pre nego što je Stara Gradiška postala logor. Naime, jedna manja grupa nas mlađjih premeštena je u tu kaznionu, jer se tamo nalazila zatvorena jedna veća grupa zagrebačkih masona. Oni su imali povlašćeni režim te smo im mi dodeljeni za posluđu. Na taj način smo imali priliku da vidimo transformaciju kaznionice Stara Gradiška u zloglasni koncentracijski logor. Videli smo kako su vršili obuku sa novim ustašama, koje su kasnije postale krvavi čuvari toga logora. To su mahom bili mladi ljudi koji su dovedeni iz zabačenih krajeva okoline Ljubuškog i Imotskog. Svi su oni bili primitivni i nepismeni. Nisu čak ni znali šta je to cipela, a uz to, bili su i gladni. Ustaše su ih prvo lepo obukle, dobro nahranile i onda ih počele voditi po logoru. Ko je pre shvatio da treba da bude surov i krvav taj je dobio podoficirski čin. Nažalost, oni su vrlo brzo shvatili ustaške metode, čak su se ubrzo počeli i takmičiti u tome.

U proleće 1942. godine bio sam premešten iz Stare Gradiške u Feričance. Tu sam bio ubrzo odredjen u jednu grupu od trideset zatočenika koja je u selu Obradovci čuvala ukradenu stoku. Mi smo čuvali stoku i vodili je na ispašu, a nas su čuvala ustaše. Tada smo već vrlo intenzivno razmišljali i radili na tome da pobegnemo iz logora. Selo Obradovci bilo je srpsko selo, i nalazilo se u konfinaciji. Iako su nas žitelji toga sela žalili i pomagali u hrani oni su nam ustvari otežavali bekstvo zato što su se bojali, da će, ako pobegnemo represalije biti vršene i nad njima. Partizanske jedinice su u to vreme već bile na Psunju i Papuku, no mi preko tih seljaka nismo nikako mogli doći s njima u vezu. Zato smo odlučili da bežimo bez ičije pomoći, jer nam je bilo jasno da povratak u Feričance odnosno u Jasenovac znači smrt, i da je onda bolje da nas ubiju prilikom bežanja nego da nas muče u logoru. Naš prvobitni plan bio je dosta realan i išao je za tim da oslobodi celu grupu, jer je u to vreme straža brojala svega petnaest ustaša. Medjutim, na nesreću, u to vreme u neposrednoj blizini našeg sela uhvaćena su tri terenska radnika - partizana. Zato su odmah našu stražu pojačali od petnaest na trideset ustaša, i od jednog stražarskog mesta na tri stražarska mesta. Sada je mogućnost bekstva bila mnogo manja. Nije više bilo moguće likvidirati stražu, pošto ih je sada bilo više nego nas a samo je-

dan medju nama je ranije služio vojsku i znao baratati oružjem. To je bio Dragan Mautner, student iz Zagreba, koji je nažalost ubrzo ubijen. Dragan se prosto "svideo" ustaškom šefu logora u Feričancima koji ga je jednom prilikom pozvao k sebi i prerezao mu grlo!

Naš novi plan bežanja morao se ograničiti nažalost samo na jednu manju grupu od sedam osoba, koja je i uspela da pobegne. Od te sedmorice, četvorica su poginula u partizanskim jedinicama, a svega trojica nas je ostalo u životu.

Mislim da na kraju treba spomenuti da se ona grupa od sto sedamdeset omladinaca vrlo hrabro i dostojanstveno držala u logoru, a isto tako da su svi oni koji su uspeli da pobegnu i dodju u partizanske jedinice bili veoma hrabri borci i da su hrabro izginuli. Smatram da je to u neku ruku i bio dug prema svima onima koji nisu imali sreće da pobegnu iz logora. Ja to pominjem zato što mi se čini da često postoji pogrešno mišljenje da je procenat Jevreja koji su se borili ili koji su uspeli pobeći iz logora bio manji od onoga koji de facto jeste. Mislim da procenat nije bio ništa manji od svih ostalih koji su se nalazili u logoru i koji su uspeli pobeći, kao ni onih koji su se borili u jedinicama NOV.

17. februar 1972. godine
Beograd

Božo Švarc